

Kunics Zsuzsanna

Deák Ferenc és kultusza Nagykanizsán

„E század elején hordá szerény falaink között elméjében és szívében jövendő nagysága csíráit” Deák Ferenc, kit „mint tiszta jellemű államférfiút, a nemzet bölcse kitüntető címmel tiszteltek meg kortársai.” - írja Pap János igazgató az 1810-es évekről a nagykanizsai piarista gimnázium „vázlatos történeté”-ben 1880-ban¹.

A keszthelyi premontrei gimnáziumban (1811-12), majd Pápán elvégzett egyetemi tanév után Deák Ferencet bátyja, s egyben gyámja, Deák Antal - valószínűleg a remélnél rosszabb tanulmányi eredmény, s korábbi „felszínes, téves minősítése” miatt - 1813 őszén a kegyes tanítórendiek vezetése alatt álló nagykanizsai gimnáziumba íratta be².

A közel 5000 lakosú Kanizsa - ahová Deák tízévesen érkezik - már ekkor fontos piackörzettel működő gazdasági központ, igen eleven város, gabonagyűjtő hely Stájerország, Horvátország és Trieszt fel diákok VIII. egyik legjelen-

tősebb települése. Sertés-, marha-, gabonavásárai messze földön híresek. Itt volt a nagy kiterjedésű Batthyány-uradalom központja. A városban ugyanakkor kőből, téglából épült, zsindeletős épületek csak a piac táján találhatóak. „A mellékutcák tervszerűtlenek, girbe-gurbák...a házak úgy épültek, ahogy az a tulajdonosnak éppen eszébe jutott.” „Ezt a csúf házhalmot nem is merészelném városnak nevezni, ha tiszteletre méltó útikalauzunk nem erősödne, hogy ez valóban város:” - írja a városképről az 1810-ben Nagykanizsán átutazó orosz tengerésztiszt, Vlagyimir Bogdanovics Bronyevszkij³. A régi - 1705-ben épült, katonai laktanyából átalakított - gimnáziumépület a mai Eötvös téren, az ún. Papkertben állt. A Batthyány József kalocsai érsek, s apja Batthyány Lajos nádorispán, Kanizsa földesura által 1765-ben alapított jóhírű intézményben tanultak a megyei közéletben jelentős szerepet játszó nemesek

A nagykanizsai főgimnázium és társasház északi oldala
Metszet a gimnázium 1879-80. évi értesítőjéből

gyermekei; de az uradalmi alkalmazottak, a polgári vagy jobbágy származású tanulók közül is számosan híressé váltak a későbbiekben.

Az 1813-14. tanévben - mikor Deák megkezdte itt a tanulmányait - 203 diák tanult az előkészítő osztállyal egy évvel korábban 6 osztályúvá kiegészített gimnáziumban⁴.

Az intézet külső körülményei nem voltak vonzóak; az épület majdnem dűledezett. A napóleoni háborúk alatt katonai kórházzá alakították át, s ugyan 1809-ben kiürítették, de felújítására sem a rendnek, sem a városnak nem volt pénze⁵.

Az 1810-es években „az ország legelhangyoltabb iskoláinak egyike volt”. A szűk termek mennyezetéről a vakolat nagy részben lemállott, a foltozgatott tető átbocsátotta az esőt, hólevet, a falakról sok helyen hiányzott a vakolat, a padok rozszantak voltak⁶.

Az 1811-ben kinevezett új igazgató, Tordy Mihály elrettent az iskolaépület láttán: „...nem akartam elhinni, hogy nemes Zalavármegye sarjadékai e rút fészekben tanulják a szépnak formáit:”- írta levelében 1811 novemberében⁷.

Mikor Deák Kanizsára került, még rosszabb lett a helyzet. Az 1814-16. évi rossz időjárás következtében létrejött drágaság sok helyen éhínséget okozott. Az intézményt Batthyány Fülöp herceg és az Inkey család segítette ki. De „kellemes és meleg a kép”, mely az intézet belső életét jellemezte. A dűledező falak között nyomorúsággal küzdő, de „nemes szívű, a nevelés ügyéért lelkesedő” tanárok „odaadó buzgalommal”, s magas színvonalon tanítottak⁸. A városban eltöltött 4 év meghatározó lett Deák számára.

Az 1813-14. tanévben, a 3. grammatikai osztályban a tízéves fiúnak s 35

társának Lepatsek Mátyás a fiatal, 24 éves Árva megyei papnövendék volt a tanára, ki előtte csak egy évet töltött Trencsénben, s a következő évben Vácra helyezték⁹.

A 4. grammatikai osztályban a Zala megyei, pakodi születésű, 34 éves Zsigmond Bertalan piarista szerzetes tanította, ki mindössze két évet töltött Nagykanizsán¹⁰.

Az 1806. évi Ratio Educationis előírásai szerint ebben a két osztályban hittan, magyar és latin nyelv, Magyarország történelme, földrajz, s számtan voltak tantárgyaik.

A következő, az 1815-16. tanévben, a „humanitás tanulmányok” első esztendejében továbbra is hittant s erkölcsant, számtant, Magyarország történelmét (I. Ferdinándig), földrajzot (mértni földrajz, Európa, Ázsia), s emellett új tantárgyként természetrajzot (állatvilág és embertan) tanultak. Külön tárgy a retorika a logikával, melynek keretében latin klasszikus szerzők műveinek tanulmányozásával, görög régiségekkel, mitológiával s „irálygyakorlatokkal” foglalkoztak.

A 6. osztályban, az ún. 2. humanista osztályban ugyanezeket a tárgyakat tanulták: Magyarország történelmét I. Ferdinándtól, Afrika és Amerika földrajzát, természetföldrajzból a növények és az ásványok világával ismerkedtek. Latin klasszikusok olvasásával s a görög helyett latin régiségekkel, római mitológiával foglalkoztak, költői és szónoki stílusgyakorlatokat végeztek a poétika és retorika tantárgy keretében¹¹.

Később a Zalamegye s a Zalai Közlöny hasábjain megjelenő, Deák gyermek- és ifjúkoráról szóló cikkek s a gimnáziumi értesítőkből megjelenő tanulmányok tanárai közül az utolsó két évben öt tanítót emelik ki, kiket „min-

den tekintetben mintaképül" emlegetnek a korabeli feljegyzések¹².

Az 5. osztályban a 34. évében járó, a Pozsony megyei Bazinban született Schmidt Antal volt a tanára, ki 1813 óta tanított Nagykanizsán. Életrajza szerint „szelíd erkölcsű, lelkes s szerzetesi ére-nyekkel ékeskedő férfiú” volt, ki „nö- vendékei lelkét buzgósággal és atyai szeretettel művelte.” Hat, Kanizsán töltött év után Szegeden tanított, majd Temesváron rendházfőnökké, s a gim- názium igazgatójává nevezték ki, ahol nagy tiszteletet vívott ki¹³.

A 25 fős 6. osztály tanára az utolsó évben a Trencsén megyei Pruzsinán 1780-ban született Kosztká Lukács volt. A piarista szerzetes korábban az 1803-4. tanévben már tanított egy grammatikai osztályt a kanizsai gimnáziumban, majd 1809-ben került vissza a városba, s élete végéig humanista osztályokat tanított. 1820-23 között házfőnök-helyettes (vice-superior), majd élete utolsó évében, 1832-ben igazgatóhelyettes (vicerektor), s házi lelkiatya (spiritualis domus) tisz- teget töltött be¹⁴.

Deák mindvégig kitűnő teljesítményt nyújtott. Erkölcsi magaviselete jó, hittan- ból eminens, a többi tárgyból együtt kapott átlagérdemjegye „eminens pri- mus”, első jeles volt. Társai között min- den évben ő lett a legjobb tanuló¹⁵.

Komoly, csöndes természetű fiúként ismerték, ki inkább nézője volt a többi gyerek játékaiknak, félrevonulva figyelte őket. Bátorfi Lajos feljegyezte Deák egyik iskolatársának elbeszélését „Ferkó barátjáról”. E szerint társai sokszor meg- tréfálták, „lopva mögéje kerülve labdá- jokkal jól hátba vágják”¹⁶. Ugyanakkor elismerték tudását, tekintélyt vívott ki társai között.

Könnyű felfogásának, kiváló emléke- zőtehetségének köszönhetően elég volt

számára a tanár magyarázata, alig ké- szített jegyzetet, szinte szó szerint meg- jegyezte, amit az órán hallott, s nem csak másnapra, a vizsgákra is alig kellett készülnie¹⁷. Az 1904-ben megjelent élet- rajzának írója, Ferenczi Zoltán szerint az utolsó évben tanára a 14 éves Deák Ferencre bízta társai felügyeletét s a ta- nítást is, ha néhány órára vagy egész napra eltávozott az osztályteremből¹⁸.

Jó hatással volt tanulmányi eredmé- nyére, - valószínűleg bátyja iskola vá- lasztásában ez is közrejátszott - hogy a Nagykanizsán töltött esztendő alatt nem magánháznál, hanem az 5-6 főnyi konviktusban, diákotthonban lakott Barcza Antallal és Lászlóval, s az Inkey család két fiúgyermekével, Gáborral és Eduárddal együtt¹⁹.

A diákotthonhoz kapcsolódik az a Deák majd minden életrajzában közölt történet is, melyet a hagyomány szerint Deák többször elmesélt, ha ítélő erejét, emlékezőtehetségét dicsérték.

A konviktusnak a négy év alatt két nevelője volt: a nagy tudású, meleg szívű Pius atya, ki segített feladvá- nyait megoldani, s ha kellett, tízszer is elmagyarázta a leckét. Pater Pius halála után Martinus atya került a konviktus- ba, aki kitűnően tanított, mindent ala- posan elmagyarázott, de csak egyszer. „... azt én már egyszer jól megmondtam, mért nem figyeltél, s ha figyeltél, mért nem tartottad meg? Most gondolkozzál, majd ráakadsz.” - felelte, ha a diákok másodszor is megkérdeztek valamit. Rákényszerítette őket az önálló gondol- kodásra, a figyelemre, az önállóságra. A diákok kezdetben szidták, de hamarosan hozzászórtak tanítási módszeréhez, s később elismerték jótékony hatását. „Neki köszönhetem nagyrészt, ha lettem valami, hogy lettem.” - emlékezett Deák tanárára²⁰.

Martinus atya kilétét homály fedi, a piarista rend névtárában nem sikerült személyét azonosítani²¹. Nagy Lajos kegyesrendi tanár a Zalai Közlönyben Deák diákéveiről írt cikkében s a gimnáziumi értesítőben megjelent tanulmányában is Schmidt Antalhoz kapcsolja a történetet, mivel Deák később róla mondta, hogy „ő szoktatta komoly munkára és ő tanította meg gondolkodni”²².

A hatodik osztály befejezése után 1817. augusztus 31-én Deák a piarista rendet alapító Calazanti Szent József ünnepén megtartott színházi előadással búcsúzott el Nagykanizsától.

A délutáni istentisztelet után egy tágasabb, kivilágított tanteremben összegyűlt helyi előkelőségek előtt a diákok igazgatójukat, Csabi Józsefet neve napján latin pásztori versekkel köszöntötték. A színdarab előtt Deák Ferenc mondott előbeszédet, melyben „megmutatta, ezen gyakorlásnak (a színjátásznak) a tanulókra kiterjedő hasznát: „az Oskola egy minden nemesebb mesterségekre tanító műhely.”” - idézik szavait a korabeli tudósítások²³.

Majd Brühl és az abban az időben igen népszerű német drámaíró, Kotzebue „Talált gyermek vagy süket iskolamester” című 5 felvonásos vígjátékát adták elő magyar nyelven a „tanulókhoz alkalmaztatva, több hasznos változásokkal, s toldásokkal másítva”. August Kotzebue darbjait versengve játszották ebben az időben nemcsak a német s magyar, de a francia, orosz, olasz s osztrák játékszínek is²⁴. Az előadás - melyben Deák is részt vett szereplőként - valószínűleg a szerző ismertségének is köszönhetően, olyan feltűnést keltett, hogy beszámolt róla a „Hazai s Külföldi Tudósítások”, majd ennek nyomán a bécsi „Magyar Kurír” című lap is. A cikkíró szerint „különösen a

főbb személyek” - Deák s öt társa - „oly készséggel játszották a személyeket, hogy mindegyik köztapsolásra méltónak találtatik”²⁵.

Másnap Deák társaival együtt elhagyta Nagykanizsát, s 1817 őszén bátyja példáját követve a győri jogakadémiaán folytatta tanulmányait. Az itt eltöltött négy esztendő azonban meghatározó jelentőségű volt számára. Nemcsak nélkülözhetetlen ismereteket szerzett, s gondolkozni tanult meg a kanizsai piaristáknál. Nagy Lajos kegyesrendi tanárt idézem: „...legszebb jellemvonásait is: az egyszerűséget, a bizalmas közlékenységet, a vonzó atyai nyájasságot; ... a törhetetlen kitartást, a hajthatatlan szilárdságot, a nyugodt nemességet, csüggedetlen bizalmat és állandóságot is megtanulhatta derék tanáraitól”²⁶.

Deák később, ismert politikusként is szorosan kötődött szülőföldjéhez. „Zala azon vidék, melyben életem legnagyobb részét töltöttem, mely látta bölcsőmnek ringását, melyhez a legszorosabb, legszentebb láncok kapcsolnak.” - írta egy sokat idézett levelében 1848 júniusában²⁷.

Zala megye is legjelesebb fiaként tartotta számon, a kanizsai gimnázium legjelesebb növendékeként. A város polgárai megőrizték emlékét, ápolták kultuszát már életében.

„Én a Deák-kultusz légkörében nevelkedtem”, „a mi házukban szentség volt a Deák-tisztelet” - írta 1850-60-as évekbeli gyermekeveiről báró Wlassics Gyula, későbbi kultuszminiszter. Apját, Wlassics Antalt, a nagykanizsai városbíró Deák igen kedvelte, „mindig különös kegyeiben részesítette”²⁹.

A városbíró gyakran felkereste az 1850-es években Pusztaszentlászlón visszavonultan élő Deák Ferencet. Egy-egy útja után az egész város értelmisége ér-

deklődött a látogatás iránt, „vajjon Deák Ferenc mondott-e valami vigasztalót? ... futótűzként terjedtek el az elmondott anekdoták, s találgatták városunk bölcsei, hogy nincs-e mégis valami célzás, valami útmutatás egyik-másik anekdotában a közügyekre.” - idézte fel e látogatásokat később felesége³⁰. Wlassics Gyula több írásában (a Zala című újságban s a Deák halálának 50. évfordulója tiszteletére a Századokban megjelent munkájában) elmesélte Deákkal történt első, kisdíákkori találkozását. A történet azóta az egyik legismertebb, a városhoz kapcsolódó Deák-anekdotává vált Nagykanizsán. „...apám egy deputációval a fővárosba utazott. Magával vitt. ... midőn a Váci utcán mentünk, Deák Ferenc jött velünk szembe és megpillantva apámat és az öreg Babochay Jánost, a népszerű nagykanizsai városbíró és a többi kiküldötteket... így szólt hozzájuk: „Hát maguk mit keresnek Pesten, bizonyosan azért jöttek, hogy az országgyűlés színhelye Nagykanizsa legyen.” Deák sohasem bocsátotta meg, hogy Nagykanizsa mozgolódott a megyei székhelyért, erre vonatkozott tréfás vágása”³¹.

Kanizsai útjairól nincsenek pontos adataink. Utoljára 1873. október 21-én látogatott Nagykanizsára Széli Kálmán politikussal együtt. (Széli sokat volt Deák körében, s gyámleányát, Vörösmarty Ilonát (Vörösmarty Mihály lányát) vette feleségül. Deák 1868-1875 között a nyarat mindig Széll rátóti birtokán töltötte.) A Zalai Közlöny csak rövid hírből számolt be az eseményről, itt tartózkodásuk okát nem ismerteti. Annyit tudunk csak, hogy Deák megszokott helyén, a Zöldfa vendéglőben szállt meg, s már másnap, október 22-én a délutáni vonattal visszautazott Budapestre. „Örömünkre a legjobb egészségben

van.” - zárja tudósítását a hírlapíró³².

Ezt az 1873 őszen történt utolsó látogatását idézte fel néhány évvel később Bátorfi Lajos szerkesztő a Zalai Közlöny hasábjain Deák Ferenc halálakor megjelent visszaemlékezésében.

Amint híre ment érkeztének, a város előkelői tisztelegtek nála. Ilyenkor körbevették, s Deák - a hírlapíró szerint - „vidor kérdéseiben kifogyhatatlan volt”. Számosan megjelentek tiszteletére a vasútállomáson is elutazásakor. Bátorfit idézem: „...egyszer csak csengetnek az „öreg úr” sietni kezd, s elfeledte köpenyét felvenni, Kováts János szolgabíró úr észrevette s egész készséggel ráadta, az öreg úr mosolyogva köszöné a figyelmet s így szólt: „No, most hitelesen utazom, mert hivatalos egyén gondoskodott rólam!” Ki hitte volna, hogy ekkor utoljára volt Zalában”³³.

A város polgárai figyelemmel kísérték tevékenységét, születésnapját számon tartották. A helyi lapon keresztül köszöntötték, idős korában hosszan tartó erőt, „állandó, friss, jó egészséget” kívántak neki. Az egyik ilyen, Zala-Somogyi Közlönyben megjelent üdvözlő írás szerint: „Zalamegye nagy örömmel tekint e napon a kis Söjtör felé, hol a világhírű diplomatának bölcsője ringott...ki hitte volna, hogy ott - akkor - egy trón támasza, egy ország újjászülésének talpköve rejlett.” „Adja az a jó ég, hogy bírjuk őt sokáig még!” - zárja sorait a hírlapíró³⁴.

Utolsó látogatásával egy időben adta ki a városi tanács rendeletét Kanizsa utcáinak s tereinek új elnevezéséről. Belus József polgármester városrendező intézkedései közé tartozott, hogy az addigi köznapi elnevezések helyett újakat fogadtak el. A Zala-Somogyi Közlönyben javasolták először, hogy a vasútig újonnan nyitott utcát Csengery Antalról,

a város „általánosan tisztelt követéről”, Deák jobbkezeéről nevezzék el, és sürgették, hogy valamennyi utca a „mostaniaknál illőbb nevet viseljen”³⁵.

Az 1873. október 24-én kibocsátott rendelet szerint a város életében fontos helyet betöltő, korábban Felsőtemplom térnek vagy gyakran Főtérnek nevezett teret - még életében - a „haza bölcséről” nevezték el³⁶.

Deák Ferenc három évvel később, 1876. január 28-án bekövetkezett halálának hírére a „szülővesztett gyermek mélységes gyászával” fogadta a város. „...nem volt rokona, nem családja - csak a nemzet; nem volt öröme és fájdalma - csak a nemzeté; nem volt gondolata, tette - csak a nemzetért. Csak e nemzetnek élt; csak e nemzetnek halt meg. Ezért lett halálával a magyar nemzet - árva.” - tolmácsolta a város fájdalmát a Zalai Közlöny hírlapírója³⁷.

Belus József gyászlapot adott ki a nagy hazafi tiszteletére, s 1876. január 31-ére a városháza tanácstermébe rendkívüli közgyűlést hívott össze. A polgármester a városi képviselők előtt „érzékeny hangon és megható szavakkal” nyitotta meg az ülést. A főjegyző a városi tanács nevében három előterjesztést tett, melyeket a képviselők egyhangúlag elfogadtak. Ezek a következők voltak: „A nagy veszteség feletti fájdalmának jegyzőkönyvileg adjon a képviselőség kifejezést.” A február 3-án tartandó temetésen a város küldöttséggel vegyen részt. S a városban február 5-én „gyászisteni tisztelet” megtartását rendelték el³⁸.

Az egész város gyászolt, gyászlobogókat tűztek ki a középületekre, magánházakra. Rendkívüli gyűléseket tartottak a városi egyesületek, az izraelita hitközség elöljárósága, a nagykanizsai királyi törvényszék és ügyészség is. Jegyzőkönyvben örökítették meg Deák

érdemeit, megválasztották a temetésen részt vevő 200 fős zalai küldöttséghez csatlakozó, a város különböző hivatalait, szervezeteit képviselő személyeket³⁹. A Zalai Közlöny - mely hat héten keresztül gyászkeretben jelent meg - részletesen beszámolt a budapesti ravatalról és temetésről, s a gyásznapok zalai eseményeiről.

Nagykanizsán 1876. február 5-én, szombaton reggel a főgimnázium tartott gyászmisét, s tanulóifjúsága emlékezett az elhunyt érdemeire. Majd az alsóvárosi plébániatemplomban megtartott gyászistentiszteleten minden hivatal, testület, egyesület képviseltette magát. A gyászemléken Deák díszkardját és kalpagtollát helyezték el, melyet mint igazságügyi miniszter használt, s Martinkovits Károlynak, Deák egykori ügyvédjének a tulajdonában volt. Másnap, vasárnap 11 órakor az izraelita hitközség a zsinagógában tartott gyászszertartást⁴⁰.

Belus József polgármester a városháza tanácstermébe egy olajnyomatú arcképet vásárolt Budapesten 1879 februárjában Deákról, s a városi tanács elhatározta, hogy az utókor számára márványtáblával jelölik meg a gimnáziumot, ahol tanult⁴¹. A tábláról azonban ebből az időből nincs egyéb adatunk, nem tudjuk, elkészítése miért hiúsult meg, miért merült feledésbe. Felállítására csak 1903-ban, Deák Ferenc születésének 100. évfordulóján került sor.

1903 februárjában „mozgalom” indult Nagykanizsán, az Irodalmi és Művészeti Kör elhatározta, hogy táblát állít Deák kanizsai tanulóveinek emlékére. Korábban is indult már ilyen mozgalom de csak a gyűjtőívek elkészítéséig jutottak. Néhányan ugyan aláírták, de - a Zalai Közlöny hírlapírója szerint - „az íveket belepte a por, a haza

bölcsének emlékét pedig a kanizsai közönyt⁴².

Az Irodalmi és Művészeti Kör már 800 koronát gyűjtött s farsangi mulatóságának teljes jövedelmét is erre a célra szeretne volna fordítani⁴³. Az 1895-ben alakult, 320 fős egyesület tagjai között találjuk a város neves pedagógusait, helytörténeti íróit, orvosait, műgyűjtőit, poétáit; képviselőtestületi tagokat, a város polgármesterét, Vécsey Zsigmondot, s dr. Neumann Ede főrabbit is⁴⁴.

Nagy Samu újságíró a Zalai Közlöny hasábjain (cikkét csak N.S. monogrammal aláírva) üdvözli a kör tervét, különösen, mivel a városban még egyetlen emlékmű sem áll. Ugyanakkor a kivített, hogy Deák emlékét csak egy táblával akarják megtisztelni, „túlságosan szegényesnek”, „Kanizsához képest smucignak” találja. A mozgalom kiterjesztését javasolja a város egész közönségére, s egy szerényebb szobor felállítását. Deák Ferenc emlékéhez „több méltó egy emléktáblánál”, s méltatlan volna egy olyan várostól, mely „25 000

magyar embert számlál lakosául”. - írja 1903 februárjában⁴⁵.

A Kör a zalai születésű híres művészettörténészhez, műegyetemi tanárhoz, a millenniumi ünnepek művészeti kiállításainak előkészítőjéhez, dr. Nyári Sándorhoz fordult segítségért⁴⁶. A professzor a körhöz intézett levelében közölte a szükséges tennivalókat, s a tábla elkészítőjének Telcs Ede budapesti szobrászművészt javasolta⁴⁷.

Az egyesület az irodalmi szakosztály elnöke, Csóti Márk gimnáziumi tanár vezetésével egy emléktábla-bizottságot hozott létre, mely felvette a kapcsolatot a művésszel, s június 26-ára meghívta Nagykanizsára.

Telcs terve szerint a gimnáziumépület Teleki utca felőli homlokzatán elhelyezendő, 130 cm széles, 90 cm magas tábla ágyúbronzból készülne, jobb felén Deák domborműű arcképével, bal oldalán feliratot, emléksorokat, esetleg egyéb szövegrészeket helyeznének el. A kör választmányának tetszett az elképzelés, a felirat megszerkesztésére Csóti

A Deák emléktábla avatóünnepsége 1903. október 18-án, a gimnázium előtt
Fesselhoffer József felvétele

Márk tanárt és dr. Villányi Henrik polgári iskolai tanárt, a Zalai Közlöny szerkesztőjét kérték fel⁴⁸.

A fiatal, még csak 31 éves Telcs Ede már ekkor hírneves szobrász. Tanulmányait Pesten az Iparrajziskolában, s a bécsi Képzőművészeti Akadémián végezte, majd hosszabb európai tanulmányutat tett. 1879-ben tért végleg haza. Ettől kezdve a hazai kiállítások rendszeres és sikeres résztvevője volt. Nemzetközi ismertségét egy, a Párizsi Szalonban 1900-ban kiállított munkája hozta meg.

A század első éveiben - a Deák-dombormű tervezésének időszakában - készült az egyik legismertebb köztéri szobra, a budapesti Vörösmarty téren álló Vörösmarty- emlékmű (1902-1908), a Kerepesi temetőben felállított Barabás Miklós-síremlék, s Kecskemétre teljes alakos, bronz Kossuth-szobra (1905-1906). Jelesebb alkotásai a későbbi időszakból: Szent László és III. Károly szobra a Millenniumi Emlékművön (1911), Munkácsy Mihály síremléke, s a városligeti Vajdahunyadvár előtt felállított Alpár Ignác - szobor. Architektonikus művekhez simuló szobrokat is mintáztott (pl. a Zeneakadémia domborműve), de igazi területe a kispasztika, az érmészet volt⁴⁹. Beck Ö. Fülöppel együtt őt tartják e műfaj megalapozójának.

Földes Mária szerint „a magyar éremművészetnek nemcsak elindítója, hanem folytonosságának biztosítója is volt”⁵⁰.

1904-ben a Művészet című folyóiratban Márkus László hosszú írásban mutatja be a fiatal alkotó műveit, művészetét. A Telcs-plakettekről szóló megállapításai a Deák-táblával kapcsolatban is helytállóak: „megtartja az ő intímen megérezett tömegekből és lapokkal határolt formákból építő stílusát, gondosan hangsúlyozza, hogy ami az alak körvo-

nalán kívül van, ahhoz neki semmi köze”, „a plakettnél a fejen kívül nem tördök semmivel”⁵¹.

1905 februárjában a modern művészet előharcosának tartott, jelentős angol művészeti folyóirat, a The Studio cikket közöl a magyar szobrászati törekvésekről, s az „új iskola egyik legtehetségesebb tagja”-ról, Teles Edéről, ki „született szobrász”. „Teles az emberi formában megnyilvánuló isteni tartalom mesteri interpretálója ... Nála a forma minden, figyelmen kívül hagyja a csupán képszerűt,... munkája teljes mértékben kiegyensúlyozott, méltóság- teljes és visszafogott, a központi motívumot soha nem homályosítja el semmiféle oda nem tartozó részletezés” - olvashatjuk az írásban⁵². Számunkra külön érdekesség, hogy terrakotta szobrai s a Barabás-síremlék mellett a Nagykanizsára készült Deák-táblát mutatják be illusztrációként.

Az Irodalmi és Művészeti Kör a városhoz fordult segítségért, hogy a tábla Teles Ede terveinek megfelelően elkészülhessen. A közgyűlés 1800 korona hozzájárulást szavazott meg e célra⁵³.

A kör egy „nagyobb szabású ünnepség” keretében szeretne volna Deák születésének 100. évfordulóját megünnepelni, az előkészületeket már júniusban megkezdték⁵⁴.

Az 1903. augusztus 8-i városi közgyűlésen Remete Géza javaslatára a képviselők is „egyhangú lelkesedéssel” egy bizottságot választottak, melynek feladata a városi ünnepi program összeállítása volt. Ugyanakkor a Deák emlékére létesítendő megyei ösztöndíjalaphoz való hozzájárulás kérdésében élénk vita alakult ki. A pénzügyi bizottság 200 koronát, a tanács 500 korona hozzájárulást javasolt. Egyes képviselők „szűkkeblűségnek” tartották a 200 ko-

ronát, ugyanakkor Dick József szerint „ezt az ösztöndíjat a zalaegerszegi gimnázium kapja annak idején.” A két város közti ellenségeskedést nem sikerült félretenni.

Végül a pénzügyi bizottság véleményét fogadták el, emellett Remete Géza a nagykanizsai gimnáziumban alapítandó új Deák-ösztöndíj eszméjét vetette fel, melyet többen pártoltak⁵⁵.

A Deák-ünnepre Nagykanizsán 1903. október 18-án, vasárnap került sor „méltó pompával s a nagy férfiú iránt való kegyelettel”⁵⁶.

A város házai lobogódíszben fogadták az ünnepnapot. Dél előtt a különböző felekezetek hálaadó istentiszteleteket tartottak, majd fél 12 órakor nyílt meg a városháza dísztermében a díszközgyűlés. A képviselőkön kívül nagyszámmal jelentek meg a város polgárai, a „honleányok”, s az összes egyesület képviseltette magát.

Vécsey Zsigmond polgármester megnyitóbeszéde után Remete Géza ügyvéd, városi képviselő, Deák egykori képviselőtársa mondta el hatásos ünnepi beszédét. A polgármester javaslatára a beszédet jegyzőkönyvbe vették s később kinyomtatták. (Egy példányát ma a Thury György Múzeum őrzi.⁵⁷)

Ezután Remete Géza Deák Ferenc emlékének megörökítése tárgyában benyújtott indítványát ismertették: 1. Halhatatlan érdemeinek jegyzőkönyvbe foglalása. 2. Arcképeinek megfestetése. 3. A nagykanizsai főgimnáziumnál 5000 koronás Deák Ferenc-ösztöndíjalap létesítése. A képviselők mindhárom javaslatot „egyhangúlag, lelkesedéssel” elfogadták⁵⁸.

Az elnök végül a Nagykanizsai Irodalmi és Művészeti Kör által tartandó ünnepségre hívta meg a jelenlévőket, mely fél 4 órakor a gimnáziumépület

déli oldalán a lepellet letakart emléktábla előtt kezdődött meg. Testületileg felvonult a város összes hivatala, a gimnáziumi ifjúság, s nagy számban a város közönsége. A kör meghívta az összes városi tanintézet tantestületét, ifjúságát, a fővárosi és vidéki nagyobb irodalmi egyesületeket is⁵⁹.

Csóti Márk gimnáziumi tanár, az irodalmi szakosztály elnöke megnyitóbeszéde után dr. Révai József kegyesrendi tanár erre az alkalomra írt ódáját szavalta el Gärtner Antal joghallgató⁶⁰.

Az ünnepi szónok Szalay Sándor író, tanító, az elemi iskola igazgatója, a Zala szerkesztője volt. A Zalai Közlöny hírlapírója szerint beszéde „nem volt egyike a mindennapos ünnepi beszédeknek”, egész hallgatóságát magával ragadta. A tábla leleplezése ezalatt történt. Az ünnepségen az Irodalmi és Művészeti Kör dalárdája Huber Károly „Fohász”-át adta elő. Horváth György gimnáziumigazgató, a kör elnöke záróbeszédében Deák kanizsai kötődését emelte ki: „aki a mienk, mert bölcsője megyénk, nevelője városunk és gimnáziumunk”.

Végül Vécsey Zsigmond polgármester a város nevében átvette az emléktáblát, köszönetet mondott az egyesületnek s a lelkes éljenzéssel fogadott, jelenlévő alkotónak, Telcs Edének⁶¹.

A Telcs Ede által készített bronz tábla a gimnázium Sugár úti épületén

A bronztáblán Deák domborműví arcképe látszik, felirata: „Deák Ferenc emlékezetére, aki az 1813/14 = 1816/17 iskolai években ezen gimnáziumba járt. Születése százados évfordulója alkalmából állította a Nagykanizsai Irodalmi és Művészeti Kör kezdeményezésére a város közönsége”. A tábla alján olvasható idézet: „Félre minden irigységgel hazánk fiai, adjuk neki az elsőséget. - mondja róla Széchenyi.” A gimnázium 1904-ben az Eötvös téri épületből az időközben megürült Sugár úti honvédlaktanyába költözött el. A régi épületet 1919-ben lebontották. A táblát - nem tudni pontosan mikor, a költözéskor vagy az épület bontásakor - az új épületen helyezték el. Jelentőségét emelte, hogy ez volt a város „első, nyilvános történelmi emléke”, egyedüli köztéri művészeti alkotása⁶².

A Deákhöz méltó, „fényes ünnep” este a Szarvas Szálló éttermében társasvacsorával fejeződött be. A díszközgyűlésen hozott azon határozat, mely Deák Ferenc arcképének megfestéséről szólt, néhány év késedelemmel, 1905-ben valósult meg. A városi képviselőtestület már korábban, 1900-ban elhatározta Erzsébet királyné arcképének, 1902-ben, születésének 100. évfordulóján Kossuth Lajos képének megfestését⁶³.

A Budapesten és Párizsban tanult, jóformán kizárólag arcképeket kiállító Endrey Sándor festőművész budapesti műterméből 1905 márciusában érkezett meg Nagykanizsára az Erzsébet királynét, Ferenc Józsefet, Kossuth Lajost és Deák Ferencet ábrázoló, négy életnagyságú olajfestmény, melyeket a városháza közgyűlési termében helyeztek el. Később került melléjük Endrey Széchenyi Istvánt ábrázoló képe, s 1912-ben az ugyancsak ismert, szombathelyi arcképfestő, Bardócz Dezső által festett Rákóczi Ferenc-kép⁶⁴.

Ma már csak a közgyűlési termet ábrázoló fotófelvételen láthatjuk őket. A II. világháború alatt a városháza megsérült, a földszint kivételével leégett. A padláson elrejtett festményeknek nyoma veszett, egyes adatok szerint külföldre szállították. Hasonló sors várt volna az 1950-es évek elején a Deák-táblára is. Szerették volna beolvasztani, új szobrot önteni belőle. Kerecsényi Edit, a Thúry György Múzeum igazgatója emlékei szerint Kalmár József karbantartó, „mindenes” segítségével éjjel „lopta” el a táblát, így mentve meg az elszállításától, s a múzeum pincéjében rejtette el⁶⁵.

A leltárkönyvbe később a „megszerzés módja” rovatban a következők szerepelnek: „Vasgyűjtés alkalmával a Fémipari Technikum pincéjéből került elő, s adták át a múzeumnak.” 1968-ban - mikor a város fotók alapján szeretne volna a tábla másolatát elkészíttetni - adta elő az igazgató a múzeumi raktárból. Azóta is a Sugár út 11. számú - ma a Piarista Általános Iskola és Gimnáziumnak helyt adó - épületet díszíti.

Az 1903. évi megemlékezések után Deák halálának félszázados évfordulóján, 1926-ban került sor újabb jelentős, emlékezetes ünnepségsorozatra. Zalában a megye „legnagyobb városában”, Nagykanizsán rendezték a vármegei emlékünnepeket. A Zalai Közlöny 1926. január 30-i, szombati számában a címdoldalon közölte a felelős szerkesztő, Kempelen Béla írását Deák Ferencről. „...talán sohasem volt időszerűbb egész Európának züllött közállapota elől elmenekülni abba a múltba, mely ...hazafias gondolkodásával és tiszta erkölcsi felfogásával mint világító fáklya megmutatja az utat a jövőre nézve.” - írta. Példának állította kortársai elé Deák s Széchenyi elvhűségét, hazafiságát, tiszta belátását, józan ítélőképességét, melyből

erőt tudnak méríteni a „küzdelmesnek ígérkező jövő” számára⁶⁶.

Január 31-én, vasárnap dr. Tarányi Ferenc főispán, Bódy Zoltán alispán, Czobor Mátyás Zalaegerszeg polgármestere, Söjtör község plébánosa, Stefanics Ede, s körjegyzője, Nényey Pál részvételével ünnepelt a megye s Kanihsa városa. A program szervezője, mint 1903-ban, most is az Irodalmi és Művészeti Kör volt, mely közben, 1920-ban Zrínyi Miklós nevét vette fel. Az est műsorát majd minden fővárosi és vidéki lap előzetesen közölte⁶⁷.

Az emlékünnepegyt a zsúfolásig megtelt városházi közgyűlési teremben a Zrínyi Miklós Irodalmi Kör énekkara nyitotta meg a „Hiszekegy”-gyel, s a zenekar Erkel Hunyadi László című operájának nyitányával. Ünnepi szónoknak dr. Ferenczi Zoltán egyetemi tanárt, az 1904-ben megjelent Deák életrajz íróját kérték fel, ki a Magyar Tudományos Akadémia tagja, a Petőfi Társaság elnöke volt. „Deák Ferenc emlékezete” című előadását a következő napokban tárca rovatában a Zalai Közlöny folytatólagosan, öt részletben közölte⁶⁸. Az előadás után vitéz Nagy Győző az erre az alkalomra írt ódáját szavalta el, végül az Irodalmi Kör zenekara Bánk bán-egyveleget adott elő.

„Régen volt Nagykanizsának s az egész megyének ilyen szépen megünnepegt ünnep s az Irodalmi Kör büszke lehet rá, hogy a legnagyobb fényű Deák-emlékünnepe rendezte ezen a csonka Magyarországon.” - fejezte be tudósítását a hírlapíró⁶⁹.

A „legnagyobb fényű” mellett az „utolsó” is jelzője lehetne az emlékünnepe, mert sem Deák születésének 150. évfordulóján, 1953-ban, sem halálának 100. évfordulóján, 1976-ban hivatalosan nem emlékeztek meg róla. Városi,

megyei ünnepeget nem szerveztek. Egyedül a Zala Megyei Levéltár igazgatójától, Degré Alajostól jelent meg egy írás 1976 januárjában a Zalai Hírlapban, melyben Deák különböző értékeléseiről szögt, s arra keresett választ: „Miért ez a roppant különbség a megítélésében?”, s hogy „miért tisztelhetjük” Deák Ferencet⁷⁰.

A kiegyezés 130. évfordulóján a Liberális Nagykanizsáért Alapítvány - a város polgárainak támogatásával - egy dombormű elkészítésével tisztelgett a haza bölcse emlékének. Fischer György zalaegerszegi szobrászművész alkotását, Deák Ferenc mellszobrát 1997. április 18-án avatták fel a Deák tér 5. szám alatti Axenti-ház homlokzatánál.

Ez évben, születésének 200. évfordulóján egy újabb Deák-emlékkel fog gazdagodni a város. A Zala György által készített, 1928-ban a kehidai kúria udvarán felállított bronz szobor másolatát avatják fel az egykori gimnázium helyén, az Eötvös téri Papkertben⁷¹.

A Deák-kultusz kanizsai emlékeinek, megnyilvánulásainak felsorolását Nagy Samu lapszerkesztő száz évvel ezelőtt írt, Deák példáját kortársainak ajánló s az emlékezőknek szánt soraival zárom:

„Magyarország legbölcsebb fiának jelenléte ihlesse meg azokat is, kik tanácskozási termeinkben ülnek. Értsék meg és kövessék a haladni vágyás józan és okos módját; minden jognak a tiszteletét; a terhek kötelmeinek lelkiismeretes teljesítését, melyeket helyzetük reájuk ró és mindenek felett az önzetlenség ama fokát, mely bizalmat kelt maga iránt és megnyugvást azok lelkében, kik megélhetésük ügyeit az ő kezükbe tették le.

Ha ily hatással lesz reánk, akkor nem csupán arcának mása, hanem Deák Ferenc az maga, ki eljött közénk”⁷².

Jegyzetek

- ¹ A kegyes tanítótrendiek vezetése alatt álló Nagy-Kanizsai Katolikus Főgymnasium értesítője az 1879-80-iki tanévről. Nagykanizsa, 1880. 65. p.
- ² Ferenczi Zoltán: Deák élete, I. kötet. Budapest, 1904. 29. p., Füssy Tamás: Deák Ferenc gyermek- és ifjúsági éveiből, 2. rész. Zalaegerszeg, 1892. december 4. 1. p. és Molnár András: A fiatal Deák Ferenc. A felkészülés és a zalai pályakezdet évei (1803-1833). Bp., 2003. 38. p.
- ³ Vlagyimir Bogdanovics Bronyevszkij: Utazás Magyarországon (1810). Budapest, Új Könyvtár Sorozat. 27. p.
- ⁴ Kapiller Imre: A nagykanizsai piarista gimnázium diákjai az iskola alapításától 1848-ig. In: Zalai Gyűjtemény 18. szám Zalaegerszeg, 1983. 147.p.
- ⁵ Kalcok Leó: A főgimnázium története. In: Értesítő a kegyes tanítótrendiek vezetése alatt álló Nagykanizsai Katolikus Főgymnasiumról az 1895-96. tanévben. Nagykanizsa, 1896. 40-43. p. és Barbarits Lajos: Nagykanizsa. Budapest, 1929. 273-274. p.
- ⁶ Kalcok Leó i. m. 39., 42-43. p. és Ferenczi Zoltán i. m. 29. p.
- ⁷ Kalcok Leó i. m. 44. p.
- ⁸ Kalcok Leó i. m. 45-47. p.
- ⁹ A magyar piarista rendtartomány történeti névtára 1666-1997. Léh István SCH.P. adatgyűjtését sajtó alá rendezte és kiegészítette Koltai András. Magyar Piarista Tartományfőnökség, Budapest, 1998. 233. p., Ferenczi Zoltán i. m. 30. p. és Kalcok Leó i. m. 45. p.
- ¹⁰ Léh István - Koltai András i. m. 430-431. p.
- ¹¹ Ratio Educationis. Az 1777-i és az 1806-i kiadás magyar nyelvű fordítása. Fordította, jegyzetekkel és mutatókkal ellátta Mészáros István. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 262-263., 376. p.
- ¹² Nagy Lajos: Híres nagykanizsai diákok VIII. Deák Ferenc, Zalai Közlöny, 1924. június 15. 2.p., Nagy Lajos: Régi, híres kanizsai igazgatók, tanárok és tanítványok. In: A Nagykanizsai Kegyesrendi Róm. Kat. Gimnázium értesítője az 1935-36. iskolai évről. Nagykanizsa, 1936. 14. p., Füssy Tamás i. m. 1. p. és Kalcok Leó i. m. 46. p.
- ¹³ Léh István - Koltai András i. m. 333. p.
- ¹⁴ Léh István - Koltai András i. m. 207. p.
- ¹⁵ Zala Megyei Levéltár. Nagykanizsai Gimnázium iratai. A tanulók vizsgaeredményeinek jegyzékei 1813-1817., Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltár. Győri Tankerület iratai. Gimnáziumi értesítők 1813-1817.
- ¹⁶ Bátorfi Lajos: Adatok Zalaegerszeg történetéhez. II. kötet. Nagykanizsa, 1876. 21. p.
- ¹⁷ Füssy Tamás i. m. 1. p. és Ferenczi Zoltán i. m. 31-32. p.
- ¹⁸ Ferenczi Zoltán i. m. 36. p.
- ¹⁹ Bátorfi Lajos i. m. 21. p.
- ²⁰ Ferenczi Zoltán i. m. 34-35. p.
- ²¹ Molnár András i. m. 40. p.
- ²² Nagy Lajos: Híres nagykanizsai diákok i. m. 2. p. és Nagy Lajos: Régi, híres kanizsai igazgatók ... i. m. 14. p.
- ²³ Hazai s Külföldi Tudósítások, 1817. október 25. 266-267. p.
- ²⁴ Hegedűs Géza: Világirodalmi arcképcsarnok. U7-121. p., Révai Nagy Lexikona XII. kötet. Budapest, 1915. 88-89. p.
- ²⁵ Hazai s Külföldi Tudósítások, 1817. október 25. 266-267. p., Magyar Kurír, 1817. október 31. 303-304. p. és Ferenczi Zoltán i. m. 36. p.
- ²⁶ Nagy Lajos: Híres nagykanizsai diákok i. m. 2. p.
- ²⁷ Idézi: Nagy Lajos: Híres nagykanizsai diákok i. m. 2. p.
- ²⁸ Nagy Lajos: Régi, híres kanizsai igazgatók ... i. m. 14. p.
- ²⁹ Századok, 1926. 1-3. szám 451. p., Pesti Hírlap, 1927. április 17. 37. p. és Kunics Zsuzsa: A Wlassics család és Nagykanizsa, Zalaegerszegi füzetek 8. Zalaegerszeg, 2002. 40.p.
- ³⁰ Pesti Hírlap, 1927. április 17. 37. p.
- ³¹ Zala, 1910. december 25. 5. p. és Századok, 1926. 1-3. szám 450. p.
- ³² Zala-Somogyi Közlöny, 1873. október 23. 85. szám 2. p.
- ³³ Zalai Közlöny, 1876. február 20. 1. p.
- ³⁴ Zala-Somogyi Közlöny, 1872. október 20. 2. p., 1873. október 16. 3. p.
- ³⁵ Zala-Somogyi Közlöny, 1872. február 8. 3. p.
- ³⁶ Zala-Somogyi Közlöny, 1873. október 26. 1. p.
- ³⁷ Zala Megyei Levéltár. Nagykanizsa város tanácsának iratai. 1876. január 29-i tanácsülési jegyzőkönyv, Zalai Közlöny, 1876. február 3. 1. p.
- ³⁸ Zala Megyei Levéltár. Nagykanizsa város tanácsának iratai. 1876. február 12., 16., 19-i tanácsülési jegyzőkönyv és Zalai Közlöny, 1876. február 3. 1-2. p.
- ³⁹ Zalai Közlöny, 1876. február 6. 1-2. p., 1876. február 17. 1. p.
- ⁴⁰ Zalai Közlöny 1876. február 6. 2. p., 1876. február 10. 1. p.
- ⁴¹ Zala Megyei Levéltár. Nagykanizsa város tanácsának iratai. 1876. február 19-i tanácsülési jegyzőkönyv és Zalai Közlöny, 1876. február 10. 1. p.

- ⁴² Zalai Közlöny, 1903. február 14. 2. p.
- ⁴³ Zalai Közlöny, 1903. február 7. 2. p.
- ⁴⁴ Halis István - Hoffmann Mór: Zalavármegyei évkönyv a Millenniumra. Nagykanizsa, 1896. 265. p.
- ⁴⁵ Zalai Közlöny, 1903. február 14. 2. p.
- ⁴⁶ Nyáry Sándor a Nemzeti Múzeumban dolgozott, majd az Országos Képtár segédőre, később őre lett. 1892-ben ő fedezte fel a szász király birtokában lévő, Mányoki Ádám által festett II. Rákóczi Ferenc-képet. Magyar Zsidó Lexikon, Makkabi Kiadó, Budapest, 656. p. és Magyar Életrajzi Lexikon II. kötet, Budapest, 1969. 305. p.
- ⁴⁷ A Nagykanizsai Irodalmi és Művészeti Kör jegyzőkönyve, 1903-1905., 1919-1924. TGYM Okmánytár 72.374.2. (A továbbiakban: NIMK jkv.) Az 1903. május 25-i ülés jegyzőkönyve.
- ⁴⁸ NIMK jkv. 1903. június 30-i ülés jegyzőkönyve.
- ⁴⁹ Születtem... Magyar képzőművészek önéletrajzai. Palatínus, 2002. 140-151. p., 625-626. p., 20. századi magyar festészet és szobrászat. Képzőművészeti Kiadó, 1986. 279-280. p., Művészeti Lexikon 1. kötet, Budapest, 1935. 525. p. és dr. Ádámfy József: A világ Kossuth-szobrai. Budapest, NPI, 1980. 43., 65. p.
- ⁵⁰ 20. századi magyar festészet és szobrászat. Képzőművészeti Kiadó, 1986. 279-280. p.
- ⁵¹ Márkus László: Telcs Ede. In: Művészet, 1904. 73-79. p.
- ⁵² The Studio, 1905. február, 76-80. p. Fordította: Molnár Levente.
- ⁵³ NIMK jkv., 1903. szeptember 26-i jegyzőkönyv, Zalai Közlöny, 1903. augusztus 8. 2. p., 1903. augusztus 15. 2. p.
- ⁵⁴ NIMK jkv., 1903. június 30-i jegyzőkönyv
- ⁵⁵ Zalai Közlöny, 1903. augusztus 15. 1-2. p.
- ⁵⁶ Zalai Közlöny, 1903. október 24. 1. p.
- ⁵⁷ Deák Ferenc születése 100-ik évfordulója megünneplése alkalmával tartott emlékbeszéd. Nagykanizsa, Fischel Fülöp könyvnyomdája, 1903. (Leltári szám: K.1176.)
- ⁵⁸ Zalai Közlöny, 1903. október 24. 1-2. p.
- ⁵⁹ NIMK jkv., 1903. szeptember 26-i jegyzőkönyv. Az ünnepség meghívója TGYM Okmánytár 82.1116.1. A programot közli: Zalai Közlöny, 1903. október 10. 3. p.
- ⁶⁰ dr. Révai József „Deák Ferenc emlékezete” című ódáját a gimnázium értesítőjében közzölték: Értesítő a Kegyes-tanítórendiek vezetése alatt álló Nagykanizsai Katholikus Főgimnáziumról az 1903-1904. tanévben. Nagykanizsa, 1904. 3-5. p.
- ⁶¹ NIMK jkv., 1903. október 28-i jegyzőkönyv. Meghívó: TGYM Okmánytár 82.1116.1. Zalai Közlöny, 1903. október 24. 2. p.
- ⁶² Értesítő a Kegyes-tanítórendiek vezetése alatt álló Nagykanizsai Katholikus Főgimnáziumról az 1903-1904. tanévben. Nagykanizsa, 1904. 3. p.
- ⁶³ Zalai Közlöny, 1900. november 17. 2. p., Barbarits Lajos i. m. 148. p.
- ⁶⁴ Zala, 1905. március 12. 3. p., Zalai Közlöny, 1912. november 11. 3. p., Művészeti Lexikon I. kötet. Budapest, 1935. 72. p., 286. p.
- ⁶⁵ dr. Kerecsényi Edit szóbeli közlése
- ⁶⁶ Zalai Közlöny, 1926. január 30. 1. p.
- ⁶⁷ Zalai Közlöny, 1926. január 28. 5. p.
- ⁶⁸ Zalai Közlöny, 1926. február 2. 2. p., február 4. 2. p., február 5. 2. p., február 6. 2. p., február 7. 2. p.
- ⁶⁹ Zalai Közlöny, 1926. február 2. 2. p.
- ⁷⁰ Zalai Hírlap, 1976. január 25. 7. p.
- ⁷¹ A szobor gipsz másolata a zalaegerszegi Göcseji Múzeum képzőművészeti gyűjteményében található. Alsólendván, s a zalaegerszegi Zrínyi Miklós Gimnázium udvarán már áll a szoborról készült egy-egy másolat.
- ⁷² Zalai Közlöny, 1903. október 17. 1. p.